

на с. 75 — військове звання генерал-майора М. О. Сулеймана. До того ж його фотографія подається серед штаб-офіцерів, а не генералів. В додатку № 5 «Військові спеціалісти — командуючі арміями» відсутні відомості про партійність А. І. Геккера, члена більшовицької партії з вересня 1917 р., а на с. 207 — начальника штабу Українського фронту полковника Є. І. Бабіна, члена РСДРП(б) з травня 1917 р.

Рецензована праця певною мірою підводить підсумки вивчення проблеми й разом з тим дає змогу виділити основні напрями дальших досліджень. Найважливішими з них є вивчення стану офіцерського корпусу російської армії напередодні Великого

Жовтня; ставлення генералів та офіцерів старої армії до Жовтневої революції, їхнє співробітництво з Радянською владою в період будівництва Червоної Армії на добровільних засадах; діяльність Комуністичної партії і Радянського уряду, спрямована на зміцнення Червоної Армії командними кадрами після VIII з'їзду партії та ін. Розробка цих питань сприятиме комплексному висвітленню багатьох непрочитаних сторінок нашої вітчизняної історії.

А. О. БУРАВЧЕНКОВ (Київ),
В. Ф. ВЕРСТЮК (Київ)

Одержано 15.02.89.

Д. Д. Лаппо.

Юозас Варейкіс.

Воронеж: Центрально-Черноземное книжное издательство, 1989.— 255 с.

В умовах революційної перебудови, яка все глибше охоплює історичну науку, значно зросла увага дослідників до вивчення персоналій. Повертаються забути з різних причин імена, відновлюється правда про здавалося б добре відомих діячів, переосмислюється їхня роль в нашій непростій, нерідко навіть драматичній історії. Виходячи з важливості такої роботи, зазначу, що без неї справжнє відродження історичної правди, мабуть, немислиме.

Рецензована праця воронезького історика присвячена славному сину литовського народу, полум'яному інтернаціоналісту Ю. М. Варейкісу, який за своє коротке життя пройшов шлях від простого робітника і рядового революціонера до видатного діяча КПРС і Радянської держави. Особливо вражає широта географії його діяльності. Сповнена революційного горіння і постійного творчого пошуку, вона проходила в Підмосков'ї і на Україні, в Сибіру і Білорусії, Азербайджані і Туркестані, Москві і Центральному Чорнозем'ї, Поволжі і на Далекому Сході. На основі багатой документарної бази автор висвітлює найважливіші віхи життя свого героя.

Дана книга вигідно відрізняється від інших досліджень (в тому числі й першої книги самого автора — «Йосиф Варейкіс», опублікованої в 1966 р.), оскільки написана з врахуванням нових підходів і сучасних вимог. На широкому загальноісторичному фоні в ній простежуються процес формування світогляду молодого революціонера, становлення його ділових та ідейно-моральних якостей, набуття організаторських навиків, активна участь в революції і громадянській війні, здійсненні завдань соціалістичного будівництва, нарешті, останній період життя, що трагічно обірвалося в сталінських катівнях.

Вісімнадцятирічним юнаком, в серпні 1913 р., Варейкіс вступив в ряди більшовицької партії, назавжди пов'язавши свою долю з революційною справою. Відразу

після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції стає одним з керівників Подольської Ради робітничих і солдатських депутатів Московської губернії. Там, в Підмосков'ї, пройшов він свої перші політичні університети, став на тернистий шлях пролетарського революціонера.

В діяльності Ю. М. Варейкіса значне місце посідала Україна. Двічі, спочатку в 1917—1918 рр., а потім в 1923—1924 рр. доля революціонера, партійного працівника кидала його на Україну. З серпня по грудень буремного 1917 р. він, являючись членом Катеринославського комітету РСДРП(б), секретарем міської Ради робітничих і солдатських депутатів, наполегливо боровся за втілення в життя ленінського курсу на перемогу соціалістичної революції і встановлення Радянської влади. З січня по травень 1918 р. Ю. М. Варейкіс працював секретарем Донецько-Криворізького обласного комітету РКП(б). Одночасно (з утворенням Донецько-Криворізької Республіки) він — народний комісар соціального забезпечення цієї республіки. Це був період здійснення перших революційних перетворень в Донкривбасі і мобілізації сил робітників та селян на боротьбу проти німецьких і австро-угорських інтервентів. Автор висвітлює участь Варейкіса у вирішенні цих важливих і складних завдань. В подальшому Ю. М. Варейкіс очолював відповідно Сибірський губком РКП(б), Вітебський губревком і губвиконком, був заступником голови Бакинської Ради, членом бюро ЦК Компартії Азербайджану. В серпні 1923 р. (тобто після майже п'ятирічної перерви) він вдруге приїхав на Україну, де по лютий 1924 р. працював головою Київського губкому КП(б)У. На цій посаді Варейкіс активно боровся за здійснення нової економічної політики, відродження народного господарства, втілення в життя завдань соціалістичного будівництва на Київщині.

З сторінок книги перед читачем постає живий образ людини, беззавітно відданої справі революції, інтересам простого народу, особистість рідкісно багатой вдачі. Де б він не працював, чи очолюючи той чи інший обком або крайком партії, чи заві-

дуючи (з жовтня 1924 по січень 1926 р.) відділом преси ЦК РКП(б), всі свої сили, весь свій великий організаторський талант віддавав дорученій справі. Як свідчить автор, Варейкіс був не тільки талановитим організатором, а й видним пропагандистом ленінських ідей. Він написав про В. І. Леніна ряд статей, спогади, аргументовано захищав ленінські ідеї від фальсифікацій і перекручень. В цілому його творчий доробок лише книжкових і брошурих видань налічує майже 70 праць.

Позитивною стороною дослідження є те, що діяльність цієї людини розкривається в тісному зв'язку з багатьма іншими партійними і радянськими працівниками. Невипадково в ньому вміщено короткі біографічні довідки майже тридцяти активних діячів революційного руху і соціалістичного будівництва в нашій країні. Відомо, що пошук найбільш раціональних шляхів побудови соціалізму носив непростий, суперечливий характер. Після смерті В. І. Леніна ідейно-політична боротьба в партії країні в цілому сильно загострилась. Не в останню чергу це було викликане суперечностями, які розгорілися між членами Політбюро ЦК ВКП(б) за лідерство в партії. В цій боротьбі Варейкіс, як і переважна більшість керівних діячів, став на бік Сталіна.

Важливо, що в рецензованій праці об'єктивно і всебічно, без замовчування негативних сторін відтворюється образ Варейкіса, його роль в формуванні командно-адміністративної системи, культури особи Сталіна. Зокрема, 21 грудня 1929 р. він опублікував статтю «І. В. Сталин», в якій заслуги Сталіна в революційному русі, перемозі Великого Жовтня, розвитку марксизму поставив в один ряд з заслугами Леніна. «Сталин,— підкреслюється в ній,— по праву зайняв становище вождя,

лідера, політичного керівника і теоретика партії». Цю ж думку висловлював він в своїй книзі «Всепобеждающая партия Ленина — Сталина», виданій в 1936 р. в Сталинграді.

Книга Д. Д. Лаппо примушує читача замислитися над гострими проблемами минулого і, зокрема, чому такі чудові представники ленінської школи, як Варейкіс підтримали Сталіна, стали співучасниками створення його диктатури. Які причини їх відступу від ленінської політики з найважливіших питань соціалістичного будівництва?

На жаль, в книзі зустрічаються й окремі недоліки, в тому числі поверхові сюжети, догми й стереотипи. Зокрема, по старій, по суті, ще сталінській схемі відображена проблема троцькізму і боротьба з ним в 20-ті роки. Лише в позитивному плані описується робота Варейкіса в керівних органах Донецько-Криворізької республіки, хоча в радянській історіографії недвозначно негативно оцінюється навіть сам факт створення даної республіки.

В цілому в діяльності Ю. М. Варейкіса, як видно з книги, була радість творення нового і гіркий присмак окремих невдач, відчуття величчя цієї справи, за яку вперше в історії влязалась ленінська партія і нелегкі сумніви щодо шляхів її втілення. А потім наступив трагічний фінал від жахливого сталінського свавілля. Безсумнівно, що правдива розповідь про життєвий шлях славних представників покоління Великого Жовтня допомагає повніше розкрити революційний взаємозв'язок історичного минулого з сучасністю, усвідомити його уроки. В цьому полягає ще одна позитивна сторона рецензованого дослідження.

І. Л. ГОШУЛЯК (Київ)

В. Є. Задорожний

Товарне виробництво і торгівля на західноукраїнських землях.

Львів : «Вища школа», 1989.— 150 с.

Монографія В. Є. Задорожного викликала у дослідників, студентів і краєзнавців чималий інтерес. Автор на значному архівному матеріалі, який вперше вводить до наукового обігу, висвітлив одну із забутих сторінок вітчизняної історії — товарне виробництво і торгівлю на західноукраїнських землях в період формування капіталістичних відносин. З інтересом читається вступна частина, де дослідник розкрив свою творчу лабораторію, з повагою ставлячись до своїх попередників. Автор звернув увагу читача на широку джерельну базу, чим допоміг заглибитись у вивчення проблеми генезису капіталізму на Україні, прослідкувати процес становлення всеукраїнського внутрішнього ринку.

У перших двох розділах рецензованої праці розповідається про розвиток товар-

ного виробництва у сільському господарстві і промисловості, а в наступних — про організацію внутрішньої і зовнішньої торгівлі на західноукраїнських землях у першій половині XIX ст. Тема належить до розряду не вивчених.

Монографія В. Є. Задорожного претендує на наукову новизну. В ній уперше комплексно висвітлено питання товарного виробництва і торгівлі на всіх західноукраїнських землях у період кризи феодалізму. Економічні й соціальні структури автор розглянув на регіональному і галузевому рівні методом аналізу та синтезу. Джерельну основу рецензованої праці становлять документи центральних, республіканських і обласних архівів СРСР, рукописні матеріали наукових бібліотек, австрійська, польська, російська, угорська та українська преса, а також мемуари.

Автор приділив особливу увагу поміщицькому торговельному землеробству, яке в умовах товарного господарства сприяло зміцненню українського внутрішнього ринку і викликало чимало проблем, пов'я-